

تحلیل رابطه بین تعهد اجتماعی و بزهکاری:
مطالعه مقایسه‌ای میان دانش‌آموزان مقطع متوسطه شهرهای خرم‌آباد و یزد

محمد مبارکی^۱، سیدعلیرضا افشانی^۲، سهیلا کردعلیوند^۳

(تاریخ دریافت ۹۶/۰۸/۲۲، تاریخ پذیرش ۹۷/۰۴/۱۵)

چکیده

تعهد اجتماعی به وضعیتی احساسی، شناختی و رفتاری اطلاق می‌شود که از مهم‌ترین عوامل ایجاد نظم و ثبات اجتماعی در جوامع است و از طریق ایجاد حس وفاداری و التزام در قبال جمع، قواعد، نقش‌ها، هنجارها و ارزش‌ها، باعث می‌شود فرد با انتظارات دیگران سازگاری یابد، هرچند برای فرد مستلزم صرف هزینه است. این مقاله به تحلیل رابطه بین تعهد اجتماعی و بزهکاری می‌پردازد و درصدد بررسی سازوکارهای تأثیرگذار تعهد اجتماعی بر بزهکاری نوجوانان است. برای این منظور، با استفاده از روش پیمایش، ۴۰۲ نفر از دانش‌آموزان دوره دوم متوسطه شهرهای خرم‌آباد و یزد در سال تحصیلی ۱۳۹۵-۱۳۹۶ با روش خوشه‌ای چندمرحله‌ای ارزیابی شده‌اند. حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران به دست آمده و ابزار جمع‌آوری اطلاعات پرسش‌نامه محقق ساخته بوده است. داده‌ها با استفاده از نرم‌افزارهای اس.پی.اس.اس و آموس تجزیه و تحلیل شده‌اند. نتایج آزمون هم‌بستگی نشان داد که بین متغیرهای تعهد اجتماعی و بزهکاری رابطه منفی و معنی‌داری وجود دارد. نتایج حاصل از تحلیل معادلات ساختاری نیز حاکی از آن است که متغیرهای تعهد اجتماعی، غضب اخلاقی و

-
۱. استادیار دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه یزد (نویسنده مسئول) Mobaraki_md@yazd.ac.ir
۲. دانشیار دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه یزد Afshanalireza@yazd.ac.ir
۳. کارشناس ارشد پژوهش علوم اجتماعی دانشگاه یزد Soheilaalivand94@yahoo.com

بی‌هنجاری بیشترین تأثیر را در تبیین متغیر بزهکاری دارند، به طوری که متغیرهای غضب اخلاقی و بی‌هنجاری رابطه مثبت و معنی‌داری با بزهکاری نشان دادند. **واژگان کلیدی:** بزهکاری، تعهد هنجاری، غضب اخلاقی، احساس بی‌هنجاری، اختلال هنجاری.

مقدمه و بیان مسئله

نوجوانی دوره‌ای از رشد است که اختلال‌های خاص خود را اقتضا می‌کند و از نظر شدت تأثیر-گذاری و نوع آسیب با دوره‌های دیگر متفاوت است. یکی از این آسیب‌ها بزهکاری است. از جمله عواملی که ردپای آن در پیدایش این مسئله به چشم می‌خورد، عدم تعهد اجتماعی است. تعهد اجتماعی^۱ احساس مسئولیتی است که هر فرد در قبال نقش خود در روابط با دیگران دارد، به طوری که وجود این عامل باعث شکوفایی نظم و ثبات جوامع انسانی و استحکام آن می‌شود و در مقابل، کم‌رنگ شدن آن در افراد حالت اختلال و ناسازگاری یا کژسازگاری با خانواده و جامعه به وجود می‌آورد که حاصل آن نتایج نامطلوبی مانند خشم، بی‌هنجاری و بزهکاری است.

از آنجاکه نوجوانی دوره رشد و شکل‌گیری شخصیت و هویت افراد است و از نظر میزان و نوع جامعه‌پذیری اهمیت خاصی دارد، اگر در این دوره فرآیند جامعه‌پذیری نوجوانان به گونه‌ای صورت بگیرد که تعهد و مسئولیت اجتماعی در آنها نهادینه شود، می‌توان از بسیاری از آسیب‌های اجتماعی و بزهکاری نوجوانان و جوانان پیش‌گیری کرد و در جامعه نظم اجتماعی و ثبات ایجاد کرد. در واقع، تقویت تعهد اجتماعی در نوجوانان و جوانان باعث قرارگرفتن انرژی آنها در مسیر درست می‌شود و تأثیر تعیین‌کننده‌ای بر به‌گشت اجتماعی دارد.

امروزه، کم‌رنگ شدن تعهد اجتماعی به مسئله اجتماعی تبدیل و با ساختارهای اجتماعی جامعه مرتبط شده است. همین می‌تواند نظام اجتماعی را با مشکلات پرشماری روبه‌رو کند. در این زمینه، بیدل و محمود زاده (۱۳۹۱) به بررسی تحقیقات متعدد پرداخته‌اند. آنها در نتیجه این بررسی اظهار می‌کنند که میزان تعهد اجتماعی مردم به جامعه در کشورهای توسعه‌یافته به مراتب بیشتر از کشورهای توسعه‌نیافته و در حال توسعه است. در یکی از این تحقیقات، که در مؤسسه ECLAC انجام گرفته است، کشورهای امریکای لاتین و حوزه کارائیب با کشورهای دیگر مقایسه شده‌اند. نتایج نشان داده که تعلق و تعهد اجتماعی، هم به‌منزله عامل مؤثر و هم به‌منزله عامل تأثیرپذیر، در جریان توسعه‌یافتگی نقش مهمی دارند.

نتایج تحقیقات گسترده (در مقالات چلبی، ۱۳۸۱؛ عظیمی هاشمی، ۱۳۷۳؛ نوروزی، ۱۳۷۵؛ محمدی شکیبا، ۱۳۷۹؛ بیات، ۱۳۷۲ و کتاب‌های قاضی‌مرادی، ۱۳۸۷؛ نراقی، ۱۳۸۰) نشان می‌دهد که احساس تعلق و تعهد در جامعه ایران وضعیت مطلوبی ندارد. نتایج پژوهش خرمدل (۱۳۸۸)، که نوجوانان را مطالعه کرده است، حاکی از آن است که فقط ۱۳ درصد از پاسخگویان در متغیر میزان مسئولیت‌پذیری نمره مقبولی به دست آورده‌اند.

سفیری و چشمه (۱۳۹۰) نیز نشان داده‌اند که میزان مسئولیت‌پذیری در نوجوانان بسیار پایین است، به طوری که نمره مسئولیت‌پذیری حدود ۷۰ درصد از پاسخگویان در رده متوسط و پایین قرار گرفته است (صاحبی و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۲۱). با توجه به تحقیقات مطرح‌شده، می‌توان گفت چنانچه میزان تعهد اجتماعی در جامعه کاهش یابد، وفاق اجتماعی تضعیف می‌شود. ضعف وفاق اجتماعی ابهام در حق را در پی خواهد داشت که این نیز سبب تیرگی نقش و ناهماهنگی در روابط اجتماعی می‌شود و فردگرایی خودخواهانه را افزایش می‌دهد. چنین سازوکاری به افزایش حيله و زور و کاهش اعتماد اجتماعی منجر خواهد شد. کاهش اعتماد اجتماعی نیز افزایش مسائل گوناگونی از قبیل بی‌هنجاری و جرم را در پی خواهد داشت (مبارکی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۲۰).

علاوه بر این، آمارها گویای آن است که با وجود بهبود وضع معیشتی و ازدیاد سریع مؤسسات خدمات اجتماعی در اکثر کشورهای جهان، جرم‌ها نیز با سرعت بیشتری افزایش یافته است. برطبق آخرین اطلاعات مرکز مطالعات بین‌المللی زندان‌های جهان،^۱ در سال ۲۰۱۷، از نظر تعداد، بیشترین آمار مربوط به جرایم زیر بیست‌سال را پنج کشور ونزوئلا (۸۵/۲۸)، گینه نو (۸۲/۳۸)، هندوراس (۷۸/۳۴)، سودان جنوبی (۷۸/۱۸) و افریقای جنوبی (۷۵/۷۲) به خود اختصاص داده‌اند. پایین‌ترین آمار منتشرشده به ترتیب مربوط به کشورهای قطر (۱۵/۷۰)، سنگاپور (۱۶/۵۸)، تایوان (۱۷/۲۴)، اتریش (۱۹/۲۵) و امارات متحده عربی (۲۰/۶۶) است. کشور ایران با ۵۰/۹۰ درصد جرایم، رتبه چهل‌وسوم را در میان ۱۲۵ کشور به خود اختصاص داده است. علاوه بر این، داده‌های استانی نیز نشان‌دهنده روند افزایشی بزهکاری در ایران است. طبق آمار رسمی وزیر کشور در سال ۱۳۹۳، ۵۲ درصد از بزهکاری‌ها به موضوع مواد مخدر برمی‌گردد (عربی، ۱۳۹۵: ۱۰)؛ بنابراین، در وضعیت فعلی، لزوم پرداختن جدی به مسئله تعهد اجتماعی بیشتر از گذشته احساس می‌شود؛ زیرا از یک سو جوامع امروزی دچار مسائلی از قبیل فقدان احساس مسئولیت‌پذیری، اختلال روابط اجتماعی، افزایش بی‌اعتمادی اجتماعی، فقدان

1 . [http// www.prisonstudies.org](http://www.prisonstudies.org)

احساس امنیت و نیز افزایش ناهماهنگی شناختی شده‌اند و از سوی دیگر، به دلیل وجود هنجارها و ارزش‌های متضاد در اجتماع، که نتیجه برخی از فرآیندهای سطح کلان از قبیل جهانی‌شدن است، جامعه قادر به ایجاد هنجارها و قواعد منسجم نبوده و این مشکلات را دوبرابر کرده و آسیب‌های جدی به بار آورده است.

در پژوهش حاضر، رابطه تعهد اجتماعی و بزهکاری در میان دانش‌آموزان شهرهای خرم‌آباد و یزد تحلیل و تلاش شده است نه تنها علل اختلال و استحکام تعهد اجتماعی بررسی شود، بلکه مؤثرترین سازوکارهای مرتبط با این مسئله اجتماعی نیز واکاوی شده است. به همین منظور، در تحقیق حاضر به این موضوع پرداخته شده است که تعهد اجتماعی چیست و چه عواملی دست به دست هم می‌دهند تا فقدان تعهد اجتماعی به رفتارهای بزهکارانه منتهی شود؟

پیشینه نظری و تجربی پژوهش

الف) پیشینه نظری

در ادبیات جامعه‌شناسی، مفهوم "تعهد" و "مسئولیت اجتماعی" مترادف هم به کار رفته و در یک فضای مفهومی مشترک تعریف شده‌اند. تعهد احساس مسئولیتی است که هر فردی در قبال نقش خود در روابط با دیگران دارد. تعهد اجتماعی عبارت است از اینکه فرد فراتر از تعهداتش عمل کند و منافع دیگران را بر منافع خود ترجیح دهد. در واقع، تعهد اجتماعی را درجه‌ای از درونی‌شدن ارزش‌ها و اهداف و نوعی حس وفاداری به جامعه دانسته‌اند (یوسفی و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۸۱؛ حقیقتیان و عبداللهی، ۱۳۹۰: ۶۶).

چلبی مفهوم تعهد را برای بیان اقدامات مسئولانه به کار می‌برد و معتقد است تعهد فی‌نفسه در کنش سنتی ریشه دارد. او منشأ تعهد را وابستگی عاطفی می‌داند و معتقد است در هر گونه تعهد اجتماعی نوعی هم‌ذات‌پنداری و پاسخ عاطفی به دیگری نهفته است. این "دیگری" ممکن است دیگری انضمامی، اعم از دیگری خاص یا دیگری مهم، باشد، یا نوعی دیگری تعمیم‌یافته، یعنی نوعی اجتماع. به این ترتیب، در مفهوم کلمه تعهد، نوعی رابطه یا گرایشی به رابطه پنهان است. از لحاظ مفهومی، این صفت ناظر بر وجود تعهد شخص در روابط اجتماعی پنهان او با دیگران در زندگی روزمره است. تعهد رابطه‌ای نوعی احساس تعلق و وظیفه در قبال دیگران (به ویژه دیگران مهم) و وفاداری به ارزش‌ها، اهداف، انتظارات و ظرفیت‌های آنهاست. بلومبرگ^۱ نیز معتقد است که تعهدات در جریان شکل‌گیری روابط متقابل افراد به وجود می‌آید. او تعهدات

1. Herbert Blumberg

را به دو گروه تقسیم می‌کند: الف) تعهدات تحمیلی بیرونی، ب) تعهدات درونی. تعهدات بیرونی به‌واسطه یک قرارداد از بیرون به افراد تحمیل می‌شود، مانند پیمان ازدواج؛ اما، تعهدات درونی حاصل روابط فرد با هم است، بدون اینکه قرارداد یا پیمانی در کار باشد (چلبی، ۱۳۹۵: ۲۷۴-۲۷۷؛ مبارکی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۲۱).

فالکس^۱ در کتاب شهروندی تعهد را رفتار داوطلبانه‌ای می‌داند که تجلی هم‌بستگی فرد با دیگران است. او نشانه سلامت جامعه را توانایی اتکاکردن به افراد در موضوع عمل به تعهداتشان می‌داند و حفظ آن را برای جامعه لازم می‌داند. او به‌طور کلی برای تعهد سه بُعد قائل است:

- بعد احساسی: وقتی فرد در یک موقعیت قرار می‌گیرد احساس می‌کند باید نقش خود را به خوبی ایفا کند.
- بعد شناختی: آن است که فرد بداند در آن موقعیت خاص، دیگران از او چه انتظاری دارند و این انتظارات چه نتایجی برایش دارد.
- بعد عملی: رفتاری است که در موقعیتی خاص از افراد سر می‌زند (حقیقتیان و عبداللهی، ۱۳۹۰: ۶۷).

بنابراین، می‌توان گفت که تعهد وضعیتی احساسی، شناختی و رفتاری است که در فرد وفاداری و التزامی در قبال جمع، قواعد، نقش‌ها، هنجارها و ارزش‌ها ایجاد می‌کند و باعث می‌شود فرد با انتظارات دیگران سازگاری و تطابق یابد، اگرچه در این راه متحمل هزینه نیز می‌شود. "از این‌رو، باید توجه کرد که تعهدات داوطلبانه، تجلی هم‌بستگی و پیوند ذهنی فرد با دیگران است. در واقع، نشانه سلامت جامعه، توانایی جامعه برای اتکا بر تعهدات به‌جای وظایف در حفظ لوازم جامعه است (مبارکی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۲۲).

در اینجا، لازم است پس از توصیف مفهوم تعهد اجتماعی، به توصیف مفهوم بزهکاری، که متغیر وابسته تحقیق حاضر است، نیز پرداخته شود. بزهکاری در لغت به‌معنای سوءرفتار، جرم یا بی‌توجهی به وظایف است که به‌طور مشخص در قانون تعریف نشده است. البته، وقتی به‌طور خاص درباره بزهکاری نوجوانان سخن گفته می‌شود، به‌معنای طیف وسیعی از رفتارها، از جمله رفتارهای مغایر با ارزش‌های جامعه (مثل گردهمایی‌های پرسروصدای نوجوانان، یا غیبت از مدرسه) تا جرایم کوچک و معمولاً جدی‌تر (مانند سرقت از مغازه‌ها، شکستن درب منازل و وارد شدن به ساختمان‌ها و سرقت از اتومبیل‌ها) است (آبرکرامبی و همکاران، ۱۳۷۰: ۲۶۴). به‌طور کلی، از دیدگاه جامعه‌شناسی انحرافات، انحرافات اجتماعی به دو طبقه بزهکاری و جرم

1. Folex

تقسیم‌پذیر است. گفتنی است که این طبقه‌بندی نه برحسب نوع و شدت رفتار انحرافی، بلکه با توجه به سن افراد در هنگام ارتکاب چنان اعمالی است؛ بنابراین، اگر بزرگسالان رفتار انحرافی انجام داده باشند، آن را جرم می‌نامند و در صورتی که نوجوانان و جوانان مرتکب رفتار انحرافی شوند، آن رفتار بزهکاری محسوب می‌شود.

در جرم‌شناسی، به‌طور خاص، عنوان بزهکاری جوانان برای نشان‌دادن شیوع وافر جرم‌های درخور کیفی به‌کار می‌رود که پسران ۱۲ تا ۲۰ ساله مرتکب می‌شوند. اغلب نظریه‌های جامعه‌شناسی درباب بزهکاری جوانان، سعی دارند جرم‌ها را از نظر سازمان دسته‌های اوباش شهری، زیر عنوان "فرهنگ‌های" بزهکارانه و محدودیت‌های فرصتی برای مردان قشر کارگر و گروه‌های محروم جامعه توضیح دهند (صادقی‌فر، ۱۳۸۹: ۸۶؛ آبرکرامی و همکاران، ۱۳۷۰: ۱۰۷).

در مجموع، بزهکاری معمولاً مجموعه وسیعی از موارد نقض هنجارهای قانونی و اجتماعی را دربرمی‌گیرد. در معنای کلی‌تر، بزه عبارت از اقدام به عملی است که برخلاف مقررات، موازین و معیارهای ارزشی و فرهنگی جامعه باشد و انجام آن سبب پیگرد قانونی شود. کسانی که مرتکب چنین اعمالی شوند مجرم و بزهکار نامیده می‌شوند (قاضی طباطبایی و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۹۷؛ جوانمرد، ۱۳۹۰: ۷۸).

ب) پیشینه تجربی

در این قسمت، به برخی از تحقیقات انجام‌شده در زمینه رابطه بین تعهد اجتماعی و بزهکاری به شرح ذیل اشاره می‌شود:

مبارکی و همکاران (۱۳۹۲)، در تحقیقی با عنوان «تحلیل عوامل اجتماعی-فرهنگی مؤثر بر تعهد اجتماعی»، نشان دادند که بین متغیرهایی از قبیل ارضای نیازهای فردی، سرمایه اجتماعی، ارزش‌های غیرمادی، رضایت اجتماعی، گروه مرجع فرهنگی، جامعه‌پذیری و متغیر تعهد اجتماعی رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد (مبارکی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۱۷).

یوسفی و همکاران (۱۳۹۱)، در تحقیقی با عنوان «فشار هنجار و تعهد اجتماعی در ایران»، تعهد اجتماعی را حاکی از هم‌ذات‌پنداری و وابستگی عاطفی فرد با جامعه دانسته و معتقدند تعهد متضمن ترجیح نفع فردی (تعهد‌پذیری) و قبول انتظار جامعه برای گذشتن از نفع فردی (فشار هنجار) است. آنها، با استفاده از داده‌های تحلیل ثانویه پیمایش انسجام اجتماعی در ایران، اظهار می‌کنند که ۶۴/۶ درصد از ایرانیان به‌لحاظ اجتماعی تعهد‌پذیرند و در دوراهی نفع جامعه-نفع خود، نفع جامعه را ترجیح می‌دهند و انتظار جامعه را نیز چنین می‌دانند. در مقابل، ۱۷/۳ درصد از آنها نیز تعهدناپذیرند و در دوراهی، نفع خود را ترجیح می‌دهند و انتظار جامعه

را از خود نیز چنین می‌پندارند. ۱۸/۱ درصد از ایرانیان نیز از عمل مسئولانه تعریف شخصی دارند و در موقعیت‌های پیش‌گفته بر مبنای هنجارهای شخصی عمل می‌کنند. به علاوه، میانگین فشار هنجاری تعهد اجتماعی و فشار هنجاری برای انجام عمل متعهدانه در ایران بیشتر از فشار وجدانی برای ترک آن است (یوسفی و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۷۹).

پیترسون^۱ و همکاران (۲۰۱۴)، در تحقیقی با عنوان «پیوستگی اجتماعی، بزهکاری نوجوانان و جوانان کره‌ای»، با استفاده از نظریه هیرشی به بررسی نهمعیار رفتار بزهکارانه پرداختند. نتایج حاکی از آن است که تأکید بر آموزش در کره و نقش والدین در نظارت بر فرزندان نشان نقش مهمی در کاهش بزهکاری نوجوانان و جوانان کره‌ای ایفا می‌کند.

کاچرن^۲ (۲۰۱۲) در تحقیقی به بررسی ارتباط تعهد و بزهکاری پرداختند. یافته‌های تحقیق آنان حاکی از آن است که بین تعهد اجتماعی و بزهکاری رابطه معکوس وجود دارد (کاچرن، ۲۰۱۲: ۴۹).

جنکینز^۳ (۱۹۹۵)، در تحقیقی با عنوان «بزهکاری مدارس و تعهد مدارس»، تأثیرات پس‌زمینه خصوصیات شخصی، مشکلات خانوادگی و مشارکت گروهی در تعهد به مدرسه را بررسی و اظهار کرد که کاهش میزان تعهد به مدرسه با افزایش مشارکت در جرم، سوء رفتار و غیبت در مدرسه مرتبط است. همچنین، جوانانی که مادرانشان تحصیل کرده‌اند و طبقه اجتماعی بالا دارند، مشارکت و تعهد اجتماعی بیشتری در قبال مدرسه دارند (جنکینز، ۱۹۹۵: ۲۲۱).

چارچوب نظری

صاحب‌نظران نظریه‌های گوناگونی در باب تعهد اجتماعی و بزهکاری مطرح کرده‌اند. آنها سعی کرده‌اند، با توجه به زمینه‌های اجتماعی‌شان، چگونگی استحکام یا اختلال تعهد اجتماعی در میان افراد و جامعه را بررسی کنند. برخی از مهم‌ترین این نظریه‌ها به شرح ذیل است: پارسونز، در کتاب *اقتصاد و جامعه*، تعهد را نگه‌داریِ حدومرزِ نظام کنش اعضای سازمان معرفی و اظهار کرده است که وقتی یک شخص یا مجموعه‌ای، انواع حتمی و مسلّمی از رفتار را در موقعیت‌های خاص به‌نمایش می‌گذارند و دیگران نیز این رفتارها را صحیح تلقی می‌کنند، می‌گوییم تعهد اجتماعی ساخته شده است. او تعهد اجتماعی را "هم‌ذات‌پنداری با جمع می‌داند

1 . Peterson

2 . Cochran

3 . Jenkins

که به معنای پذیرش انگیزشی عضویت (تعهد انگیزشی عمیق) در نظام‌های جمعی است و این، از منظر کارکردی که برای نظام جمعی دارد، معادل هم‌بستگی است. علاوه بر این، آموختن و درونی کردن عواطف، به انتظارات مختلف عضویت در جمع، نظم و ساخت معینی می‌دهد و به سازگاری با هنجارهای اجتماعی منجر می‌شود. در واقع، پارسونز تعهد را به حوزه‌های مختلف هنجاری مذهب، اقتصاد و دیگر ترتیبات اجتماعی وابسته می‌داند و ایجاد آن را حاصل اجتماعی‌شدن قلمداد می‌کند، که به وسیله خرده‌نظام فرهنگ صورت می‌پذیرد؛ بنابراین، از دیدگاه او، جامعه‌پذیری در تعهد اجتماعی تأثیر اساسی خواهد داشت (ریتزر،^۱ ۲۰۱۱: ۲۴۹؛ مبارکی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۲۳).

لاولر و یون^۲ (۱۹۹۳) نظریه خود را بر مبنای دیدگاه مبادله برای دستیابی به منافع مطرح کرده‌اند. آنها از دو انگاره اساسی در چارچوب مبادله اجتماعی یاد می‌کنند که بر اهمیت تکرار مبادله متقابل دلالت دارد. قدرت ساختی، انگیزه‌هایی در کنشگران به وجود می‌آورد؛ بنابراین، ارتباط مبادله ای مجموعه‌ای از کنش‌هاست که میان کنشگران همسان در یک زمان به وجود می‌آید. تکرار مبادلات میان کنشگران، عوامل اجتماعی مانند تعهد اجتماعی، اعتماد بین اشخاص، توافق اجتماعی متقابل، احساس جمعی و وابستگی را به وجود می‌آورد. به علاوه، ارتباط متقابل بر شکل‌گیری گروه و تعهد رفتاری اعضا مؤثر است؛ زیرا تکرار مبادله‌ها بر مراحل تعهد فشار بیرونی وارد می‌کند. در واقع، از زمانی که توافقاتی اعضای گروه افزایش می‌یابد، تا زمانی که ثبات رفتاری در میان افراد حاصل می‌شود، تعهد بین اعضای گروه افزایش می‌یابد (توکل‌نیا، ۱۳۹۰: ۳۵).

به اعتقاد چلبی (۱۳۹۰)، مفهوم تعهد اجتماعی ناظر بر باور یا نظریه‌ای اخلاقی است که معتقد است هر فرد یا گروهی موظف است چنان عمل کند که به جامعه بیشترین نفع را برساند. این مسئولیت ممکن است فعالانه و از طریق انجام فعالیت‌هایی باشد که مستقیماً در جهت اهداف جامعه‌اند یا ممکن است منفعلانه و به صورت مشارکت‌نکردن در فعالیت‌های مضر اجتماعی باشد. به نظر چلبی، مفهوم تعهد، در تمامی نظریه‌های اخلاق عضویت محوری دارد. چلبی اظهار می‌کند نارسایی اخلاق عملی یا ضعف احساس تکلیف در قبال دیگران بیش‌ازهرچیز یک مشکل اجتماعی یا اختلال و به عبارت دیگر، اختلال هنجاری است. منظور از اختلال هنجاری تقریباً همان چیزی است که دورکیم آن را "بی‌هنجاری اجتماعی" می‌نامد

1 . Ritzer

2 . Lowler & Yoon

(یوسفی و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۸۱؛ چلبی، ۱۳۹۵: ۱۰۷). چلبی در ادامه برای نارسایی تعهد در جامعه چهار قضیه اصلی را مطرح می‌کند:

۱. قضیه استحکام: میزان احساس تکلیف در قبال قاعده اخلاقی به میزان استحکام "ما" یا "اجتماع" بستگی دارد. به عبارت دیگر، استحکام ما یا اجتماع منوط به این است که اعضای اجتماع تا چه حد در ما مستحیل شده‌اند و با آن هم‌ذات‌پنداری می‌کنند و خود را جزئی از "ما" می‌بینند؛ زیرا این امر آنها را هم‌زمان از نوعی هویت جمعی، که اجتماع به آنها اهدا کرده است، برخوردار می‌کند.

۲. قضیه بافت: هر چقدر بافت گروه باز باشد، اعضای گروه آمادگی بیشتری دارند تا با افراد خارج از گروه و گروه‌های دیگر رابطه برقرار کنند و حریم اخلاقی خود را به روی آنها بگشایند. در مقابل، هر چقدر بافت گروه بسته باشد، به همان نسبت این آمادگی نیز کاهش می‌یابد؛ بنابراین، با افزایش ارتباط اعضای گروه با بقیه افراد و گروه‌ها، حجم تعهدات اعضا افزایش می‌یابد و به این ترتیب، تعهدات اعضا دچار تورم می‌شود. افزایش تورم تعهدات اعضا به افراد گروه‌های دیگر، ارزش تعهدات را پایین می‌آورد.

۳. قضیه عام‌گرایی: اگر سوگیری ارزشی فرهنگ اجتماع یا ما عام‌گرا باشد، اعضای اجتماع آمادگی دارند تا احساس تعهد خود را برطبق اصول اخلاقی پذیرفته‌شده، به افراد غیرعضو نیز بسط دهند و عملاً آنها را مشمول حریم اخلاقی خود کنند.

۴. قضیه ترتب هویتی: شرط لازم تحقق انسجام کل، تعهد تعمیم‌یافته و تسطیح اخلاقی آن است، به نحوی که بزرگ‌ترین "ما" یعنی اجتماع جامعه‌ای یا "دگر تعمیم‌یافته انتشاری" در مقایسه با بقیه ماها و اجتماعات گوناگون داخل جامعه، دارای بیشترین اقتدار اخلاقی باشد و هویت جامعه‌ای اکثر اعضای جامعه کل در رأس هویت‌های جمعی آنها قرار گیرد (چلبی، ۱۳۹۰: ۱۳۵-۱۳۶).

دورکیم نیز در نظریه تغییر اجتماعی خود، که در کتاب تقسیم کار بسط یافته است، می‌گوید اگر افراد بیشتری به حد کافی یکدیگر ارتباط برقرار کنند، به طوری که قادر باشند با یکدیگر به تعامل بپردازند، تقسیم کار توسعه می‌یابد و تقسیم کار در ارتباط با اندازه جمعیت یا حجم اجتماعی اثر فزاینده تعامل اجتماعی را تقویت می‌کند. دو متغیر اصلی، یعنی "حجم اجتماعی" یا "اندازه جمعیت" و "تراکم اجتماعی (تراکم اخلاقی)" یا "میزان تراکم تعاملات اجتماعی" قرابت زیادی با ملاک "عمومیت" و "فشار ناشی از تعهد" دارند. در واقع، دورکیم عقیده دارد که هم‌بستگی اجتماعی در گروه، در افراد احساس مسئولیت متقابل به وجود می‌آورد، به طوری که افراد جامعه دیگر نمی‌توانند در برابر خواست‌ها و نیازهای یکدیگر بی‌اعتنا

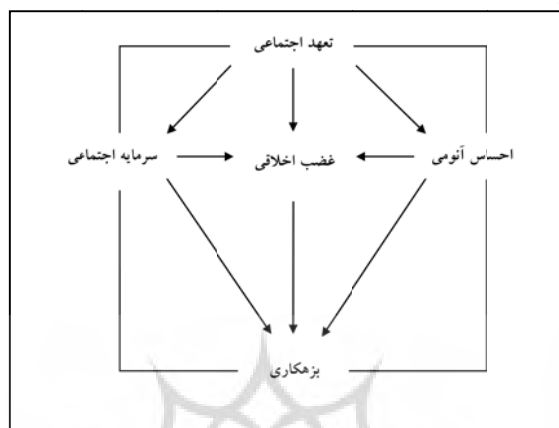
باشند. حال، چنانچه تقسیم کار نتواند پیوندهای میان افراد را تقویت کند، عدم کنترل اخلاقی یا ناهنجاری یا بی‌هنجاری حادث می‌شود. در وضعیت بی‌هنجاری، تعهدات متقابل نادیده گرفته می‌شود و در پی آن کشمکش روی می‌دهد که از هیچ قانون و قاعده‌ای پیروی نمی‌کند (چلبی، ۱۳۹۵: ۱۰۹؛ سیاه‌پوش و غروی‌زاده، ۱۳۸۵: ۱۰۶).

در این زمینه، عده دیگری از نظریه‌پردازان، همچون کلمن، نیز بر نقش سرمایه اجتماعی تأکید کرده‌اند. چنان‌که کلمن بیان می‌کند که تعهد ضرورتاً وابسته به عهد و پیمان است؛ به آن معنا که صرف‌نظر کردن برخی افراد گروه از برخی چیزها، به صورت ارادی، به دلیل آن است که به بعضی چیزها دست پیدا کنند، اما آنچه آنها به دست خواهند آورد، در زمان آینده و پس از آن خواهد بود که چیزهایی را از دست داده باشند. در این صورت، باید بتوانند بر عهد خود برای ایفا کردن نقش‌های خود در آینده باقی بمانند. در جامعه‌ای که افراد در قبال نقش خود احساس تعهد کنند، اعتماد اجتماعی به وجود خواهد آمد (سیدان و محمودی، ۱۳۸۹: ۴)؛ بنابراین، می‌توان گفت که هرچقدر تعهد افراد به خانواده کمتر شود، بیشتر در شبکه‌های اجتماعی ناسازگار عضو خواهند شد و چنانچه افراد در شبکه‌های کُرسازگار سهیم شوند، سرمایه بیشتری در این گروه‌ها کسب می‌کنند. در این فرآیند، اعتماد درون‌گروهی بیشتری کسب می‌کنند و این ارتباط و اعتماد با دوستان منحرف می‌تواند باعث تقویت رفتارهای ضد اجتماعی شود و زمینه را برای رفتار بزهکارانه فراهم کند.

ادوین ساترلند نیز فرآیند تعامل اجتماعی در گروه‌های بزهکار را مسئول رفتار مجرمانه می‌داند. او ادعا کرد که رفتار مجرمانه، بر اثر هم‌نشینی با الگوهای جنایی آموخته می‌شود. هرچه تماس افراد با چنین محیط‌هایی زودتر آغاز شود (سن افراد)، تکرار تماس بیشتر باشد (فراوانی معاشرت)، ارتباط نزدیک‌تر و عمیق‌تر باشد (عمق معاشرت)، و مدت معاشرت طولانی‌تر باشد، احتمال اینکه فرد در نهایت بزهکار شود بیشتر است (ابوالمعالی، ۱۳۸۹: ۲۶-۲۷؛ چلبی، ۱۳۹۰: ۲۲۸؛ ماتسودا و گریگورا،^۱ ۲۰۱۱: ۳؛ صدیق‌سروستانی، ۱۳۹۰: ۴۹)، بنابراین، می‌توان گفت به دلیل ضعف و ناتوانی نظام کنترل، تعهد فرد به خانواده و جامعه کاهش می‌یابد و خشم افراد برانگیخته می‌شود و افراد متقابلاً در گروه‌های انحرافی عضو می‌شوند. به صورتی متناقض، در جریان این تعامل‌ها، تعهد فرد به خانواده و جامعه کاهش می‌یابد و در مقابل، تعامل با گروه‌های انحرافی افزایش می‌یابد، که در نهایت به بزهکاری و رفتار انحرافی بیشتر در جوانان منجر می‌شود.

1 . Matsueda & Grigoryeva

حال، پس از بررسی نظریاتی که مطرح شد، می‌توان الگوی مفهومی پژوهش حاضر را به شرح ذیل ارائه کرد:

شکل ۱.۱. الگوی مفهومی تحقیق

با توجه به الگوی مفهومی تحقیق، فرضیه‌های پژوهش حاضر را می‌توان به این صورت مشخص کرد:

- بین تعهد اجتماعی و بزهکاری رابطه معنی‌داری وجود دارد.
- بین سرمایه اجتماعی و بزهکاری رابطه معنی‌داری وجود دارد.
- بین احساس بی‌هنجاری و بزهکاری رابطه معنی‌داری وجود دارد.
- بین غضب اخلاقی و بزهکاری رابطه معنی‌داری وجود دارد.
- هرچه قدر تعهد اجتماعی کمتر شود، سرمایه اجتماعی کمتر می‌شود و هرچه قدر سرمایه اجتماعی کمتر شود، بزهکاری افزایش می‌یابد.
- هرچه قدر تعهد اجتماعی کمتر شود، احساس بی‌هنجاری بیشتر می‌شود و هرچه قدر احساس بی‌هنجاری بیشتر شود، بزهکاری افزایش می‌یابد.
- هرچه قدر تعهد اجتماعی کمتر شود، احساس غضب اخلاقی بیشتر می‌شود و هرچه قدر احساس غضب اخلاقی بیشتر شود، بزهکاری بیشتر می‌شود.
- هرچه قدر تعهد اجتماعی کمتر شود، احساس بی‌هنجاری بیشتر می‌شود و هرچه قدر احساس بی‌هنجاری بیشتر شود، غضب اخلاقی بیشتر می‌شود، در نتیجه بزهکاری افزایش می‌یابد.

- هرچقدر تعهد اجتماعی کمتر شود، سرمایه اجتماعی کمتر می‌شود و هرچقدر سرمایه اجتماعی کمتر شود، احساس غضب اخلاقی بیشتر می‌شود. در نتیجه بزهکاری بیشتر می‌شود.

روش پژوهش

روش تحقیق در پژوهش حاضر، از نوع پیمایش است. جامعه آماری شامل کلیه دانش‌آموزان دوره دوم متوسطه شهرهای خرم‌آباد و یزد در سال تحصیلی ۱۳۹۵-۱۳۹۶ است که تعداد آن برای شهر خرم‌آباد ۱۰۸۷۸ نفر و برای شهر یزد ۲۳۹۳۰ نفر برآورد شده است. با استفاده از فرمول کوکران با سطح خطای ۵ درصد، ۳۷۸ نفر به‌منزله حجم نمونه انتخاب شدند که برای دقت بیشتر حجم نمونه و احتمال ریزش، ۱۰ درصد به حجم نمونه اضافه شد و در نهایت ۴۰۲ پرسش‌نامه سالم تحت تحلیل قرار گرفت. از این تعداد، ۲۰۲ نفر دانش‌آموزان شهر خرم‌آباد و ۲۰۰ نفر دانش‌آموزان شهر یزد بودند. شیوه نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای بوده است؛ بدین‌صورت که ابتدا دو ناحیه شهر خرم‌آباد و دو ناحیه شهر یزد در نظر گرفته شد و به‌صورت تصادفی پاسخگویان هدف مطالعه قرار گرفتند. در نهایت، با استفاده از فرمول کوکران، به‌تناسب حجم جمعیت، از هر ناحیه دو مدرسه برخوردار و دو مدرسه محروم انتخاب شدند و به‌صورت تصادفی، از هر مدرسه ۲۵ پاسخگو انتخاب شدند که ۱۳ نفر دانش‌آموزان سال اول و ۱۲ نفر دانش‌آموزان سال سوم بودند.

در این تحقیق، ابزار گردآوری داده‌ها پرسش‌نامه محقق‌ساخته بوده است که برای اعتبار پرسش‌نامه از اعتبار محتوایی (از نوع اعتبار نمونه‌گیری) و برای پایایی پرسش‌ها از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد. جدول ۱ گویه‌های ضریب آلفای کرونباخ را نشان می‌دهد.

جدول ۱. ضریب روایی مقیاس‌ها در پرسش‌نامه مقدماتی

پرسش‌نامه مقدماتی		متغیرها
ضریب روایی	تعداد گویه‌ها	
۰/۷۹	۱۵	سرمایه اجتماعی
۰/۸۵	۴	تعهد اجتماعی
۰/۷۱	۶	بی‌هنجاری
۰/۸۷	۸	غضب اخلاقی
۰/۸۳	۲۰	بزهکاری

نحوه سنجش متغیرهای تحقیق

متغیرهای پژوهش حاضر به شرح ذیل سنجیده شده‌اند:

تعهد اجتماعی: «وضعیتی احساسی، شناختی و رفتاری است که در فرد وفاداری و التزامی نسبت به جمع، قواعد، نقش‌ها و ارزش‌ها ایجاد می‌کند و باعث می‌شود فرد با انتظارات دیگران سازگاری و تطابق یابد، اگرچه در این راه متحمل هزینه نیز می‌شود». در واقع، تعهد اجتماعی دارای ابعاد شناختی، احساسی و عملی است (مبارکی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۲۲). در تحقیق حاضر، تعهد اجتماعی به دو بعد احساسی و عملی تقسیم شده و با استفاده از گویه‌های ذیل در قالب طیف لیکرت سنجیده شده است.

جدول ۲. گویه‌های اندازه‌گیری تعهد اجتماعی

متغیر	شاخص	عنوان گویه	اقتباس
تعهد اجتماعی	احساسی	اغلب به خانواده خود احساس تعهد می‌کنم.	مبارکی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۳۵
		در قبال دوستان خود احساس تعهد می‌کنم.	
	عملی	همیشه سعی می‌کنم کارهای مدرسه‌ام را سر وقت انجام دهم.	
		در هر موقعیتی وظیفه دارم به دوستانم کمک کنم.	

سرمایه اجتماعی: منظور از سرمایه اجتماعی «سرمایه و منابع حاصل از نهادها، روابط و هنجارهایی است که کنش متقابل اجتماعی جامعه را به لحاظ کمی و کیفی شکل می‌دهند» (چلبی و مبارکی، ۱۳۸۴: ۳). در این تحقیق، چهار بعد سرمایه اجتماعی شامل هنجار، اعتماد، شبکه و مشارکت آمده است که برای سنجش آنها از گویه‌هایی در قالب طیف لیکرت استفاده شده است.

بی‌هنجاری: مرتون بی‌هنجاری را «فروپاشی هنجاری» تعریف می‌کند و آن را نتیجه تعارض بین اهداف (ارزش‌های) مورد تأکید از نظر فرهنگی و وسائل دسترسی به این اهداف (ارزش‌ها) می‌داند (کوثری، ۱۳۸۶: ۱۰). در تحقیق حاضر، از بین ابعاد بی‌هنجاری، دو بعد بی‌معنایی و بی‌قدرتی در نظر گرفته شده و از طریق گویه‌های زیر در قالب طیف لیکرت سنجیده شده است:

جدول ۳. گویه‌های اندازه‌گیری بی‌هنجاری

متغیر	شاخص	عنوان گویه	اقتباس
بی‌هنجاری	بی‌قدرتی	به نظر من، در جامعه ما یک نظم و ثبات قابل پیش‌بینی وجود ندارد.	مبارکی، ۱۳۸۳: ۱۳۷
		به نظر من، در جامعه روابط جای قانون را گرفته‌اند و برای	
		زارع و	

مجله مطالعات اجتماعی ایران، دوره دوازدهم، شماره ۲، تابستان ۱۳۹۷

متغیر	شاخص	عنوان گویه	اقتباس
		اینکه کسی پیشرفت کند لازم است پارتی داشته باشد.	همکاران، ۱۳۹۴: ۱۴۱
		هر روز یک قانون تازه می‌گذارند، نمی‌شود به امید قوانین امروز برای آینده برنامه ریخت.	
		به نظر من، در سیستم اداری و سازمانی جامعه روابط بر ضوابط برتری دارد.	
بی‌معنایی		در ایران هیچ‌چیز را نمی‌توان برنامه‌ریزی کرد، حتی برای زندگی شخصی خود.	مبارکی، ۱۳۸۳: ۱۳۷
		امروزه، مردم ما بیشتر برخلاف قوانین وضع شده عمل می‌کنند.	

غضب اخلاقی: مراد از غضب اخلاقی خشم اخلاقی توأم با نوعی بی‌عدالتی اجتماعی حاصل از (تصور) نقص قواعد اجتماعی (با صبغه‌ای اخلاقی) و جایگزینی زور و تزویر به جای آن، در پهنه روابط اجتماعی است (چلبی، ۱۳۹۵: ۲۶۲). در این تحقیق، برای سنجش متغیر احساس غضب اخلاقی از گویه‌های ذیل در قالب طیف لیکرت استفاده شده است:

جدول ۴. گویه‌های اندازه‌گیری غضب اخلاقی

نام متغیر	عنوان گویه	اقتباس
احساس غضب اخلاقی	حسین دانش آموز سال اول متوسطه است. او فکر می‌کند معلم ریاضی علی‌رغم تلاش او نمره پایین به او داده است. او برای تلافی این وضعیت، ماشین معلم ریاضی را با سنگ خط می‌اندازد.	محقق ساخته
	اکبر در مسابقه داستان‌نویسی در مدرسه رتبه اول آورد. اما مدیر مدرسه موقع معرفی نفر برتر به منطقه، اسم نفر دوم را که آشنای خود بود فرستاد. او برای تلافی این وضعیت، شیشه دفتر مدیر را بدون آنکه کسی متوجه شود شکست.	
	احمد فکر می‌کند ناظم مدرسه بدون دلیل نمره انضباط او را پایین داده است. او سعی می‌کند از طریق خط‌خطی کردن دیوارهای مدرسه این کار را تلافی کند.	
	عباس احساس می‌کند که در درس فیزیک نمره واقعی کلاسی او به‌طور کامل داده نشده است. او تصمیم می‌گیرد با تقلب در امتحان کتبی این وضعیت را تلافی کند.	
	علی فکر می‌کند که معلم ورزش حق او را در انتخاب افراد برای تیم فوتبال مدرسه خورده است. او تصمیم می‌گیرد با بی‌احترامی به او این کار را تلافی کند.	
	سهیلا فکر می‌کند معلمش در درس جامعه‌شناسی بیشتر از بچه‌های دیگر به او سخت می‌گیرد. او تصمیم می‌گیرد با بی‌توجهی به درس معلم این حرکت را تلافی کند.	

بزهکاری: بزهکاری به معنای سوءرفتار، جرم یا بی‌توجهی به وظایف است که به‌طور مشخص در قانون تعریف نشده است. بزهکاری نوجوانان به معنای طیف وسیعی از رفتارها از جمله، رفتارهای مغایر با ارزش‌های جامعه (گردهمایی‌های پُرسروصدای نوجوانان یا غیبت از مدرسه) تا جرایم کوچک و معمولاً جدی‌تر (مانند سرقت از مغازه‌ها، شکستن درب منازل و واردشدن به ساختمان‌ها و سرقت از اتومبیل) است. در جرم‌شناسی، به‌طور خاص، عنوان بزهکاری برای نشان‌دادن شیوع وافر جرایم درخور کیفی به‌کار می‌رود که پسران ۱۲ تا ۲۰ سال مرتکب می‌شوند. در تحقیق حاضر، بزهکاری به چهار بُعد خراب‌کاری، خشونت و پرخاشگری، دزدی و تقلب و کجروی‌های فرهنگی تقسیم شده و از طریق گویه‌هایی به‌صورت طیف لیکرت سنجیده شده است (صادقی‌فر، ۱۳۸۹: ۸۶؛ آبرکرامی و همکاران، ۱۳۷۰: ۱۰۷؛ علی‌وردی‌نیا و همکاران، ۱۳۸۷: ۱۱۹).

یافته‌های تحقیق

الف) یافته‌های توصیفی

بزهکاری

جدول ۵ نشان‌دهنده توزیع فراوانی پاسخگویان برحسب میزان بزهکاری دانش‌آموزان شهرهای خرم‌آباد و یزد است. نتایج جدول نشان می‌دهد که میزان بزهکاری در میان ۶۴/۷ درصد از پاسخگویان کم، در ۳۳/۶ درصد متوسط و در ۱/۷ درصد از پاسخگویان زیاد است. میزان بزهکاری ۶۱/۹ درصد از پاسخگویان شهر خرم‌آباد کم، ۳۵/۱ درصد متوسط و ۳/۰ درصد زیاد است. همچنین، نتایج نشان می‌دهد که میزان بزهکاری ۷۴/۰ درصد پاسخگویان شهر یزد کم، ۲۵/۵ درصد متوسط و ۰/۵ درصد زیاد است.

جدول ۵. توزیع فراوانی پاسخگویان برحسب میزان بزهکاری

گروه‌ها				کل		میزان بزهکاری	
یزد		خرم‌آباد		درصد	فراوانی	دامنه امتیازات	سطح
فراوانی	درصد	فراوانی	درصد				
۱۴۸	۶۱/۹	۱۲۵	۶۴/۷	۲۶۰	۲۰-۴۶	کم	
۵۱	۳۵/۱	۷۱	۳۳/۶	۱۳۵	۴۷-۷۳	متوسط	
۱	۳/۰	۶	۱/۷	۷	۷۴-۱۰۰	زیاد	
۲۰۰	۱۰۰/۰	۲۰۲	۱۰۰/۰	۴۰۲	۲۰-۱۰۰	جمع	
۴۲/۰۰		۴۶/۳۴		۴۴/۱۸		میانگین	
۱۰/۴۸۳		۱۳/۶۷۵		۱۲/۳۹۶		انحراف معیار	

تعهد اجتماعی

جدول ۶ توزیع فراوانی دانش‌آموزان شهرهای خرم‌آباد و یزد را برحسب میزان تعهد اجتماعی نشان می‌دهد. نتایج نشان می‌دهد میزان تعهد اجتماعی در ۱/۲ درصد از پاسخگویان کم، در ۶۹/۹ درصد از پاسخگویان متوسط و در ۲۸/۹ درصد از پاسخگویان زیاد است. یافته‌ها نشان می‌دهد در میان پاسخگویان شهر خرم‌آباد، ۵/۹ درصد تعهد اجتماعی کم، ۴۹/۵ درصد تعهد اجتماعی متوسط و ۶/۴۴ درصد تعهد اجتماعی زیاد دارند. همچنین، نتایج نشان می‌دهد تعهد اجتماعی در ۳/۰ درصد از پاسخگویان شهر یزد کم، در ۶۷/۰ درصد متوسط، و در ۳۱/۵ درصد زیاد است.

جدول ۶. توزیع فراوانی پاسخگویان برحسب میزان تعهد اجتماعی

گروه‌ها				کل		میزان تعهد اجتماعی	
یزد		خرم‌آباد		درصد	فراوانی	دامنه امتیازات	سطح
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	۴-۹	کم
۳/۰	۶	۵/۹	۱۲	۱/۲	۵	۱۰-۱۵	متوسط
۶۳/۰	۱۲۶	۴۹/۵	۱۰۰	۶۹/۹	۲۸۱	۱۵-۲۰	زیاد
۳۴/۰	۶۸	۴۴/۶	۹۰	۲۸/۹	۱۱۶	۴-۲۰	جمع
۱۰۰/۰	۲۰۰	۱۰۰/۰	۲۰۲	۱۰۰/۰	۴۰۲		
۱۴/۴۱		۱۴/۷۶		۱۴/۵۸		میانگین	
۲/۸۷۸		۳/۱۱۷		۳/۰۰۲		انحراف معیار	

ب) یافته‌های استنباطی

مقایسه میانگین بزهکاری در شهرهای خرم‌آباد و یزد

جدول ۷ نتایج آزمون تی را برای مقایسه میانگین بزهکاری دانش‌آموزان شهرهای خرم‌آباد و یزد نشان می‌دهد. خروجی جدول نشان می‌دهد که میانگین میزان بزهکاری برای دانش‌آموزان شهر خرم‌آباد برابر ۴۶/۳۳۶۶ و برای دانش‌آموزان شهر یزد برابر ۴۲/۰۰۰۰ است. مقدار تی محاسبه شده برابر ۳/۵۷۰ به دست آمده است که از مقدار تی جدول با در نظر گرفتن ۵ درصد خطا بیشتر است؛ بنابراین، تفاوت شهرهای خرم‌آباد و یزد به لحاظ میزان بزهکاری معنی دار است.

جدول ۷. آزمون تی برای مقایسه میانگین بزهکاری دانش‌آموزان شهرهای خرم‌آباد و یزد

متغیر	گروه‌ها	تعداد	میانگین	انحراف معیار	آزمون لون		تی	درجه آزادی	سطح معنی‌داری دوسویه
					اف	سطح معنی‌داری			
بزهکاری	خرم‌آباد	۲۰۲	۴۶/۳۳۶۶	۱۳/۶۷۵۱	۱۳/۱۲۹	۰/۰۰۰	۳/۵۷۰	۳۷۹/۴۵۱	۰/۰۰۰
	یزد	۲۰۰	۴۲/۰۰۰۰	۱۰/۴۸۲۸					

مقایسه میانگین ابعاد بزهکاری در شهرهای خرم‌آباد و یزد

جدول ۸ میانگین ابعاد بزهکاری دانش‌آموزان را در شهرهای خرم‌آباد و یزد نشان می‌دهد. میانگین میزان خشم در نمونه بررسی شده در میان دانش‌آموزان شهر خرم‌آباد ۱۴/۸۶ و در میان دانش‌آموزان شهر یزد برابر با ۱۳/۶۳ است. سطح معنی‌داری آزمون لون برابر با ۰/۰۶۵ است. بنابراین، فرض برابری واریانس‌ها تأیید می‌شود. سطح معنی‌داری از ۰/۰۵ بیشتر است (معنی‌داری = ۰/۰۶۵)؛ بنابراین، بین شهرهای خرم‌آباد و یزد تفاوت معنی‌داری وجود ندارد. خروجی این آزمون برای بعد خراب‌کاری نشان می‌دهد که میانگین میزان خراب‌کاری در شهر خرم‌آباد برابر با ۶/۰۶ و در شهر یزد ۵/۵۲ است. تی محاسبه شده برابر با ۲/۲۸۳ و سطح معنی‌داری ۰/۰۲۳ محاسبه شده است؛ بنابراین، بین میزان خراب‌کاری در شهرهای خرم‌آباد و یزد تفاوت معنی‌داری وجود دارد. خروجی آزمون برای بعد دزدی و تقلب نشان می‌دهد که میانگین دزدی و تقلب در شهر خرم‌آباد برابر با ۹/۰۱ و در شهر یزد برابر با ۸/۶۳ است. سطح معنی‌داری آزمون لون برابر با ۰/۰۱۷ محاسبه شده و مقدار تی ۱/۱۲۹ و سطح معنی‌داری از ۰/۰۵ بیشتر است (معنی‌داری = ۰/۰۲۵۹)؛ بنابراین، بین پاسخگویان شهر خرم‌آباد و یزد از نظر میزان بزهکاری تفاوت وجود ندارد.

میانگین میزان کجروی فرهنگی در میان پاسخگویان شهر خرم‌آباد ۱۶/۴۱ و در میان پاسخگویان شهر یزد ۱۴/۲۳ به دست آمده است. سطح معنی‌داری آزمون لون ۰/۰۰۷ محاسبه شده که از ۰/۰۵ کمتر است. سطح معنی‌داری آزمون تی برابر با صفر است؛ بنابراین، فرض وجود تفاوت بین میزان کجروی در پاسخگویان شهر یزد و خرم‌آباد معنی‌دار است و می‌توان وجود تفاوت بین میزان بزهکاری در میان پاسخگویان شهر خرم‌آباد و یزد در ابعاد خراب‌کاری و کجروی فرهنگی را پذیرفت.

جدول ۸. مقایسه ابعاد بزهکاری بین دانش‌آموزان برحسب شهرهای خرم‌آباد و یزد

ابعاد بزهکاری	گروه‌ها	تعداد	میانگین	انحراف معیار	آزمون لون		تی	درجه آزادی	سطح معنی‌داری دوسویه
					سطح معنی‌داری	اف			
خشم	خرم‌آباد	۲۰۲	۱۴/۸۶	۴/۳۶۶	۳/۴۱۷	۰/۰۶۵	۳/۰۱۹	۴۰۰	۰/۰۶۵
	یزد	۲۰۰	۱۳/۶۳	۳/۷۹۰					
خراب‌کاری	خرم‌آباد	۲۰۲	۶/۰۶	۲/۶۵۰	۱۱/۵۶۸	۰/۰۰۱	۲/۲۸۳	۳۸۱/۹۴۲	۰/۰۲۳
	یزد	۲۰۰	۵/۵۲	۲/۱۰۳					
دزدی و تقلب	خرم‌آباد	۲۰۲	۹/۰۱	۳/۶۹۷	۵/۷۵۶	۰/۰۱۷	۱/۱۲۹	۳۸۹/۹۷۴	۰/۲۵۹
	یزد	۲۰۰	۸/۶۳	۳/۱۱۳					
کجروی	خرم‌آباد	۲۰۲	۱۶/۴۱	۶/۴۰۰	۷/۲۶۱	۰/۰۰۷	۳/۶۷۰	۳۹۱/۳۴۲	۰/۰۰

سطح معنی‌داری دوسویه	درجه آزادی	تی	آزمون لون		انحراف معیار	میانگین	تعداد	گروه‌ها	ابعاد بزهکاری فرهنگی
			سطح معنی‌داری	اف					
					۵/۴۶۴	۱۴/۲۳	۲۰۰	یزد	

آزمون فرضیه اول: بین تعهد اجتماعی و بزهکاری رابطه معنی‌داری وجود دارد.

جدول ۹ رابطه بین تعهد اجتماعی را با میزان بزهکاری به تفکیک شهرهای خرم‌آباد و یزد نشان می‌دهد. در میان پاسخگویان شهر خرم‌آباد و یزد، خرم‌آباد دارای ضریب پیرسون $0/185-$ و سطح معنی‌داری $0/008$ است.

دریاب شهر یزد، ضریب پیرسون $0/356*$ و سطح معنی‌داری صفر و نیز ضریب پیرسون کل $0/239**$ و سطح معنی‌داری صفر نشان می‌دهد که بین تعهد اجتماعی و بزهکاری رابطه منفی مستقیم و معنی‌داری وجود دارد. به این معنی که هرچه تعهد اجتماعی کمتر می‌شود، میزان بزهکاری افزایش می‌یابد؛ بنابراین، فرض مبتنی بر وجود رابطه بین تعهد اجتماعی و میزان بزهکاری تأیید می‌شود.

جدول ۹. خروجی ضریب هم‌بستگی برای آزمون رابطه تعهد اجتماعی با میزان بزهکاری به تفکیک شهرهای یزد و خرم‌آباد

فرضیه	گروه‌ها	تعداد	ضریب پیرسون	سطح معنی‌داری
رابطه تعهد اجتماعی با میزان بزهکاری	خرم‌آباد	۲۰۲	$0/185**$	$0/008$
	یزد	۲۰۰	$0/356**$	$0/000$
	کل	۴۰۲	$0/239**$	$0/000$

آزمون فرضیه دوم: بین سرمایه اجتماعی و بزهکاری رابطه معنی‌داری وجود دارد.

جدول ۱۰ رابطه سرمایه اجتماعی را با میزان بزهکاری دانش‌آموزان شهرهای خرم‌آباد و یزد نشان می‌دهد. بین سرمایه اجتماعی پاسخگویان شهر خرم‌آباد و نیز پاسخگویان شهر یزد رابطه معنی‌داری وجود ندارد؛ بنابراین، فرض وجود رابطه میان سرمایه اجتماعی و میزان بزهکاری تأیید نمی‌شود.

جدول ۱۰. خروجی ضریب هم‌بستگی برای آزمون رابطه سرمایه اجتماعی با میزان بزهکاری به تفکیک

شهرهای خرم‌آباد و یزد

فرضیه	گروه‌ها	تعداد	ضریب پیرسون	سطح معنی‌داری
رابطه سرمایه اجتماعی با	خرم‌آباد	۲۰۲	$0/086-$	$0/225$

تحلیل رابطه بین تعهد اجتماعی و بزهکاری

فرضیه	گروه‌ها	تعداد	ضریب پیرسون	سطح معنی‌داری
میزان بزهکاری	یزد	۲۰۰	-۰/۱۱۷	۰/۱۰۰
	کل	۴۰۲	-۰/۰۸۸	۰/۰۷۹

آزمون فرضیه سوم: بین احساس بی‌هنجاری و بزهکاری رابطه معنی‌داری وجود دارد. جدول ۱۱ رابطه بی‌هنجاری را با میزان بزهکاری به تفکیک شهرهای خرم‌آباد و یزد نشان می‌دهد. در میان پاسخگویان شهر خرم‌آباد، بین بی‌هنجاری با سطح معنی‌داری ۰/۲۴۱ و بزهکاری، رابطه معنی‌داری وجود ندارد، اما میان پاسخگویان شهر یزد با ضریب پیرسون $0/280^{***}$ و سطح معنی‌داری صفر و همچنین، ضریب پیرسون کل $0/171^{**}$ و سطح معنی‌داری ۰/۰۰۱ رابطه معنادار آماری وجود دارد؛ بنابراین، فرض مبتنی بر وجود رابطه معنی‌دار میان متغیر بی‌هنجاری و بزهکاری تأیید می‌شود.

جدول ۱۱. خروجی ضریب هم‌بستگی برای آزمون رابطه احساس بی‌هنجاری با میزان بزهکاری به تفکیک شهرهای یزد و خرم‌آباد

فرضیه	گروه‌ها	تعداد	ضریب پیرسون	سطح معنی‌داری
رابطه بی‌هنجاری با میزان بزهکاری	خرم‌آباد	۲۰۲	۰/۰۸۳	۰/۲۴۱
	یزد	۲۰۰	$0/280^{***}$	۰/۰۰۰
	کل	۴۰۲	$0/171^{**}$	۰/۰۰۱

آزمون فرضیه چهارم: بین احساس غضب اخلاقی و بزهکاری رابطه معنی‌داری وجود دارد. جدول ۱۲ رابطه غضب اخلاقی را با میزان بزهکاری به تفکیک شهرهای خرم‌آباد و یزد نشان می‌دهد. ضریب پیرسون $0/567^{***}$ و سطح معنی‌داری صفر برای خرم‌آباد و ضریب پیرسون $0/622^{**}$ و سطح معنی‌داری صفر برای یزد، و همچنین، ضریب پیرسون کل $0/606^{**}$ و سطح معنی‌داری صفر، رابطه معنی‌داری را بین غضب اخلاقی با بزهکاری نشان می‌دهد؛ به این معنی که هرچه غضب اخلاقی پاسخگویان افزایش یابد، بر میزان بزهکاری آنها نیز افزوده می‌شود؛ بنابراین، فرض وجود رابطه بین غضب اخلاقی با میزان بزهکاری تأیید می‌شود.

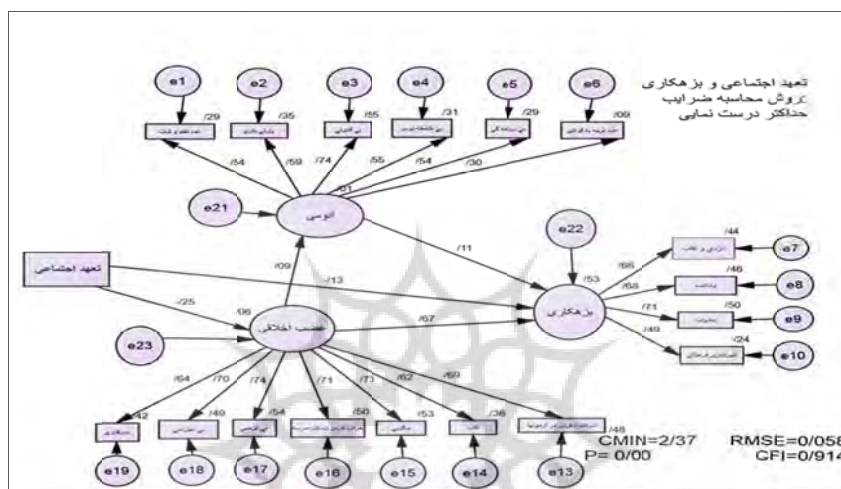
جدول ۱۲. خروجی ضریب هم‌بستگی برای آزمون رابطه غضب اخلاقی با میزان بزهکاری به تفکیک-

شهرهای یزد و خرم‌آباد

فرضیه	گروه‌ها	تعداد	ضریب پیرسون	سطح معنی‌داری
رابطه غضب اخلاقی با میزان بزهکاری	خرم‌آباد	۲۰۲	$0/576^{***}$	۰/۰۰۰
	یزد	۲۰۰	$0/632^{**}$	۰/۰۰۰
	کل	۴۰۲	$0/606^{**}$	۰/۰۰۰

تحلیل معادلات ساختاری

در تحقیق حاضر، جهت آزمون الگوی مفهومی و نیز آزمون فرضیه‌های پنجم تا نهم تحقیق، از الگوسازی معادلات ساختاری به کمک نرم‌افزار آماری موس استفاده شده است. شکل ۲ الگوی مفهومی اصلاح‌شده تحقیق به همراه ضرایب رگرسیونی استاندارد شده را نشان می‌دهد.

شکل ۲. الگوی تأثیر متغیرهای تحقیق بر بزهکاری دانش‌آموزان

ضرایب استاندارد درون جدول ۱۳ نشان می‌دهند که متغیر تعهد اجتماعی با ضریب $-0/304$ - به صورت مستقیم و غیرمستقیم بر متغیر بزهکاری تأثیر گذاشته است؛ به این معنا که هرچه قدر تعهد اجتماعی کمتر شود، بزهکاری بیشتر می‌شود. متغیر غضب اخلاقی با ضریبی به مقدار $0/676$ به صورت مستقیم و غیرمستقیم بر متغیر بزهکاری تأثیر گذاشته است؛ بدین معنی که هرچه بر غضب اخلاقی افزوده شود، بزهکاری نیز افزایش می‌یابد. متغیر بی‌هنجاری نیز به صورت مستقیم با ضریب $0/109$ بر میزان بزهکاری تأثیر گذاشته است؛ یعنی هرچه بر بی‌هنجاری افزوده شود، بزهکاری نیز افزایش می‌یابد.

جدول ۱۳. ضرایب رگرسیونی استاندارد مسیرهای الگو

کل	نوع اثر		متغیرهای مستقل
	غیرمستقیم	مستقیم	
-0/304	-/170	-0/134	تعهد اجتماعی
-0/109	-/000	-0/109	بی‌هنجاری
0/676	0/100	0/667	غضب اخلاقی

به منظور بررسی برازش الگوی پیشنهادی، از چند شاخص استفاده شده است. بر پایه قرارداد، مقدار GFI، JFI، AGFI، TLI و CFI باید برابر یا بزرگتر از ۰/۹ باشد تا الگو پذیرفته شود. در الگوی حاضر، شاخص‌های مزبور بیشتر از ۰/۹ به دست آمده است که نشان‌دهنده مطلوب بودن برازش است. در صورتی که شاخص کای اسکویر نسبی (CMIN/DF) کمتر از ۳ باشد، میزان مطلوبی است که در الگوی حاضر ۲/۳۱۷ به دست آمده است. شاخص RMSEA (که دامنه مطلوب آن کمتر از ۰/۰۸ است) برابر ۰/۰۵۸ به دست آمده است. در مجموع، شاخص‌های ارزیابی کلیت الگو، با توجه به دامنه مطلوب این شاخص‌ها، مبین این است که داده‌های پژوهش از الگوی مفروض حمایت می‌کنند. به عبارت دیگر، برازش داده‌ها با الگو برقرار است و همگی شاخص‌ها بر مطلوب بودن الگو دلالت دارند.

جدول ۱۴. شاخص‌های نیکویی برازش الگو

شاخص	CMIN	GFI	AGFI	CFI	IFI	TLI	RMR	RMSEA
الگوی پژوهش	۲/۳۱۷	۰/۹۲۱	۰/۸۹۷	۰/۹۱۴	۰/۹۱۵	۰/۹۰۰	۰/۰۳۶	۰/۰۵۸

نتیجه‌گیری

به طور کلی، پژوهش حاضر نشان داد که بین تعهد اجتماعی و بزهکاری رابطه منفی و معنی‌داری وجود دارد. بین تعهد اجتماعی و بزهکاری در شهر یزد و خرم‌آباد نیز رابطه منفی معنی‌داری وجود دارد؛ بدین معنی که با کاهش تعهد اجتماعی پاسخگویان، میزان بزهکاری آنها افزایش می‌یابد. در واقع، از آنجاکه تعهد اجتماعی به درونی‌شدن ارزش‌ها در افراد اشاره می‌کند، چنانچه در مدرسه ارزش‌ها و هنجارها برای افراد درونی نشود، افراد درک مسئولیت‌پذیری کمی خواهند داشت و به سمت رفتارهای بزهکارانه کشیده خواهند شد؛ بنابراین، می‌توان گفت هرچقدر تعهد اجتماعی در افراد کمتر شود، احساس غضب اخلاقی بیشتر می‌شود، و برعکس، هرچه احساس غضب اخلاقی بیشتر شود، تعهد اجتماعی کمتر می‌شود و پیامدهایی مانند بزهکاری رخ خواهد داد.

علاوه بر این، یافته‌های پژوهش حاضر نشان داد که بین احساس بی‌هنجاری و بزهکاری در شهر خرم‌آباد رابطه معناداری وجود ندارد، اما رابطه بین احساس بی‌هنجاری و بزهکاری در شهر یزد معنادار است. نتایج این یافته را شاید بتوان با توجه به نظریه بی‌هنجاری دورکیم تبیین کرد. دورکیم معتقد است جامعه سنتی، به دلیل اینکه هنوز تقسیم کار در آن رخ نداده است، انسجام خود را حفظ می‌کند، اما جامعه صنعتی، به دلیل تقسیم کار، انسجام خود را از دست

می‌دهد و وجدان جمعی تضعیف می‌شود. در نتیجه، با پدیده بی‌هنجاری مواجه می‌شویم؛ بنابراین، شاید با احتیاط بتوان از این نظریه برای تبیین این یافته تحقیق درباره شهر خرم‌آباد و یزد استفاده کرد.

در مجموع، با توجه به اینکه پژوهش حاضر در سطح مدرسه انجام شده است، می‌توان پیشنهادهای ذیل را جهت افزایش تعهد اجتماعی و کاهش تمایل به بزهکاری در میان دانش‌آموزان ارائه داد:

- برای افزایش تعهد اجتماعی دانش‌آموزان در سطح مدرسه بایستی در دو بعد اساسی اقدام کرد: اولاً، باید محتوای کتاب‌های درسی طوری طرح‌ریزی شود که بتواند احساس مسئولیت‌پذیری را در افراد پرورش دهد تا در پی آن، تعهد اجتماعی دانش‌آموزان از همان دوران نوجوانی افزایش یابد. ثانیاً، رفتار کارکنان مدرسه باید طوری باشد که فضای اعتماد و صمیمیت در مدرسه و بین دانش‌آموزان ایجاد شود تا دانش‌آموزان با مشاهده رفتار آنان تعهد را یاد بگیرند و در خود نهادینه کنند.
- کارکنان مدرسه‌ها با ایجاد انجمن‌های مختلف و مشارکت فعال در آنها، به مرور زمان، اعتماد متقابل را بین دانش‌آموزان به وجود آورند. خود این انجمن‌ها باعث تقویت سرمایه اجتماعی دانش‌آموزان می‌شود و تعهد اجتماعی آنان را افزایش می‌دهد.
- افزایش کارهای گروهی در بین دانش‌آموزان به منظور تقویت روحیه جمع‌گرایی و افزایش شبکه ارتباطی دانش‌آموزان به منظور افزایش سرمایه اجتماعی آنان.
- افزایش برگزاری اردوهای دانش‌آموزی با هدف گسترش روحیه همکاری و جمع‌گرایی دانش‌آموزان.
- افزایش ارتباط میان مدرسه‌ها و ایجاد زمینه برای انجام کارهای مشترک بین دانش‌آموزان مدارس مختلف و تقویت کار گروهی و احساس تعهد اجتماعی.
- آموزش فرهنگ مدارا و تساهل برای مقابله با غضب اخلاقی در بین دانش‌آموزان و برگزاری کلاس‌هایی جهت آموزش کنترل خشم در بین دانش‌آموزان در مدارس.
- و در نهایت، وضع یکسان قوانین و مقررات به صورت منسجم برای همه وضع جهت جلوگیری از بی‌ثباتی و بی‌هنجاری‌ها.

منابع

- آبرکرامبی، نیکلاس؛ استفن، هیل و برایان، اس ترنر (۱۳۷۰). فرهنگ جامعه‌شناسی، (ترجمه حسن پویان). جلد دوم، تهران: چاپخش.
- ابوالمعالی، خدیجه (۱۳۸۹). نظریه‌های جرم‌شناسی و بزهکاری با تأکید بر شناخت اجتماعی. تهران: ارجمند.
- بیات، فریبرز (۱۳۷۲). رابطه عام‌گرایی با اخلاق. پایان‌نامه کارشناسی ارشد پژوهشگری علوم اجتماعی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران.
- بیدل، پری ناز و محمود زاده، علی اکبر (۱۳۹۱). «بررسی میزان تعلق اجتماعی مردم به جامعه ایران و رابطه آن با اعتماد اجتماعی و فردگرایی؛ مطالعه موردی شهر مشهد»، فصلنامه تحقیقات فرهنگی، دوره پنجم، شماره ۲: ۶۳-۳۱.
- توکل‌نیا، مرضیه (۱۳۹۰). تعهد اجتماعی و عوامل مؤثر بر آن در دانشجویان دانشگاه اصفهان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه اصفهان، اصفهان.
- ج. گرب، ادوارد (۱۳۷۳). نابرابری اجتماعی: دیدگاه‌های نظریه‌پردازان کلاسیک و معاصر. ترجمه محمد سیاهپوش و احمدرضا غروی‌زاده، چاپ سوم، تهران: معاصر.
- جوانمرد، کرم‌اله (۱۳۹۰). پایگاه اجتماعی-اقتصادی خانواده و بزهکاری نوجوانان، تهران: جامعه‌شناسان.
- چلبی مسعود (۱۳۹۵) جامعه‌شناسی نظم، چاپ هشتم، تهران: نی.
- چلبی، مسعود (۱۳۸۱). بررسی تجربی نظام شخصیت در ایران. چاپ اول، تهران: موسسه پژوهشی فرهنگ، هنر و ارتباطات.
- چلبی، مسعود (۱۳۹۰). تحلیل اجتماعی در فضای کنش، چاپ دوم، تهران: نی.
- چلبی، مسعود و مبارکی، محمد (۱۳۸۴). «تحلیل رابطه سرمایه اجتماعی و جرم در سطوح خرد و کلان»، مجله جامعه‌شناسی ایران، دوره ششم، شماره ۲: ۴۴-۳.
- حقیقتیان، منصوره و عبداللهی، منیژه (۱۳۹۰). «عوامل مؤثر بر تعهد اجتماعی در بین دانش‌آموزان مقطع دبیرستان شهر اصفهان»، مطالعات توسعه اجتماعی ایران، سال سوم، شماره ۴: ۶۵-۷۵.
- خرمدل، سکینه (۱۳۸۸). بررسی رابطه‌ی بین عزت نفس، خودمختاری و انصاف با مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان دختر مقطع راهنمایی شهرستان ورامین، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه الزهرا (س)، تهران.
- زارع شاه‌آبادی، اکبر؛ مبارکی، محمد و بیرانوند، فاطمه (۱۳۹۴). «عوامل مؤثر بر تنبلی اجتماعی (مقایسه ای میان شهروندان یزد و خرم‌آباد)». اولین کنفرانس بین‌المللی مطالعات اجتماعی فرهنگی و پژوهشی دینی غدیر، دانشگاه پیام نور گیلان، ۲۳-۱.
- سفیری، خدیجه و چشمه، اکرم (۱۳۹۰). «مسئولیت‌پذیری نوجوانان و رابطه‌ی آن با شیوه‌های جامعه‌پذیری در خانواده»، فصلنامه جامعه‌شناسی آموزش و پرورش، شماره ۱: ۱۳۰-۱۰۳.
- سیدان، فریبا و خدیجه محمودی (۱۳۸۹). «عوامل مؤثر بر تعهد اجتماعی در زنان و مردان شاغل»، خردنامه همشهری، شماره ۳۹: ۱۵-۱.

- صاحبی، علی؛ زالیزاده، محسن و زالیزاده، مسعود (۱۳۹۴). «تنوری انتخاب: رویکردی درجهت مسئولیت‌پذیری و تعهد اجتماعی»، *رویش روان‌شناسی*، سال چهارم، شماره ۱۱: ۱۱۳-۱۳۴.
- صادقی‌فر، مهدی (۱۳۸۹). «عوامل اجتماعی مؤثر بر گرایش نوجوانان و جوانان پسر به بزهکاری و راهکارهای پیشگیری از آن»، *مطالعات پیشگیری از جرم*، سال پنجم، شماره ۱۶: ۸۶-۱۱۴.
- صدیق‌سروستانی، رحمت‌الله (۱۳۹۰). *آسیب‌شناسی اجتماعی: جامعه‌شناسی انحرافات اجتماعی*، چاپ هفتم، تهران: سمت.
- عربی، علی (۱۳۹۵). کاوش فرآیندهای اجتماعی اعتیاد به مواد مخدر در بین جوانان شهر کرج: به‌سوی یک نظریهٔ زمینه‌ای، رسالهٔ دکتری جامعه‌شناسی، دانشگاه شیراز.
- عظیمی‌هاشمی، مژگان (۱۳۷۳). *عام‌گرایی و عوامل مؤثر بر آن*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد پژوهشگری علوم اجتماعی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران.
- علیپوردی‌نیا، اکبر؛ شارع‌پور، محمود و ورمزیار، مهدی (۱۳۸۷). «سرمایه اجتماعی خانواده و بزهکاری»، *پژوهش زنان*، دوره ۶، شماره ۲: ۱۳۲-۱۰۷.
- قاضی طباطبایی، محمود، علیرضا سیفی و روشنک مشتاق (۱۳۹۱). «سهم ساختار و یادگیری اجتماعی در بزهکاری نوجوانان در شهر تهران (مورد مطالعه: پنج منطقهٔ حاشیه‌نشین)»، *مقالات دومین همایش ملی آسیب‌های اجتماعی در ایران*. تهران: آگاه، جلد ۴: ۱۹۳-۲۱۴.
- قاضی‌مرادی، حسن (۱۳۷۸). *در پیرامون خود‌مداری ایرانیان: پژوهشی در روانشناسی اجتماعی مردم ایران*. چاپ اول، تهران: ارمغان.
- کوثری، مسعود (۱۳۸۶). *نظریه‌های آنومی اجتماعی*، چاپ اول، تهران، سلمان.
- مبارکی، محمد (۱۳۸۳). *تحلیل رابطه سرمایه اجتماعی و جرم در سطوح خرد و کلان*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید بهشتی، تهران.
- مبارکی، محمد؛ غلامرضا عظیمی و سیاوش فاطمی‌نیا (۱۳۹۲). «تحلیل عوامل اجتماعی-فرهنگی مؤثر بر تعهد اجتماعی»، *پژوهش‌های جامعه‌شناسی معاصر*، سال اول، شماره ۲: ۱۱۷-۱۵۱.
- محمدی‌شکیبا، عباس (۱۳۷۹). *نظرسنجی از شهروندان تهرانی درباره منافع فردی و جمعی*. تهران: مرکز تحقیقات، مطالعات و سنجش برنامه‌های صدا و سیما.
- نراقی، حسن (۱۳۸۰). *جامعه‌شناسی خودمانی (نقش ما در آئینه)*. چاپ سوم، تهران: اختران.
- نوروزی، فیض‌ا... (۱۳۷۵). *فردگرایی در بین جوانان در حال تحصیل در تهران*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد پژوهشگری علوم اجتماعی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران.
- یوسفی، علی؛ فرهودی‌زاده، مارینا و لشکری‌دربندی، مرضیه (۱۳۹۱). «فشار هنجار تعهد اجتماعی در ایران»، *جامعه‌شناسی کاربردی*، شمارهٔ پیاپی ۴۶، شماره ۲: ۱۹۲-۱۷۹.
- Cochran, K. (2012). "Is the school attachment/commitment-delinquency relationship spurious? An exploratory test of arousal theory". *Published online*: 10 Jan, 2012: 49-70.

- Horne, A (2009). "The effect of relative deprivation on delinquency: an assessment of juveniles". *B.A. University of Central Florida*, PP.1-36.
- Jenkins, H (1995). "School Delinquency and School Commitment". *Sociology of Education*, Vol. 68, No. 3: 221-239.
- Lawler, Edvard J. Jeongkoo, Yoon. (1993). "Power and emergence of commitment Behavior in Negotiated Exchange", *American Sociological Review*, Vol. 58. No. 4: 465-481.
- Matsueda, R, and Grigoryeva, S. (2011). "Social Inequality, Crime, and Deviance". *University of Washington*, PP.1-63.
- Peterson, B. Henninger, A. & A. Cubellis (2014). "Social Bonds, Juvenile Delinquency, and Korean Adolescents: Intra- and Inter-Individual Implications of Hirschi's". *Crime & Delinquency*: 1-27
- Ritzer, G. (2011). *Sociological Theory*. Eighth edition. New York: McGraw Hill.
- Villa, E. and Salazar, A. (2013). "Poverty traps, economic inequality and incentives for delinquency". *Cuadernos de Economía*, 32 (61): 753-786.

